

تبیین برنامه درسی تربیت سیاسی از منظر امام علی علیه السلام در نهج البلاغه:

فرا ترکیب براساس مدل اروین

مصطفی فریدونی* / سیدضیاءالدین علیانسانب**

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۵/۲۵

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۴/۰۴

چکیده:

تربیت سیاسی فراگیران با توجه به تأثیرات آن بر هویت انسانی و سبک زندگی مدنی آینده افراد از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. در این میان توجه به مبانی تربیتی امام علی علیه السلام با توجه به رشد یافتگی سیاسی ایشان در کتاب نهج البلاغه مورد تأکید اندیشمندان جهانی مسلمان و غیرمسلمان می‌باشد. لذا هدف پژوهش حاضر تبیین ویژگی تربیت سیاسی با توجه به دیدگاه امام علی علیه السلام در کتاب نهج البلاغه است. رویکرد پژوهش حاضر کیفی و روش آن فرا ترکیب براساس مدل اروین و همکاران (۲۰۱۱) است. جامعه پژوهش، متشکل از ۶۸ مقاله و پایان‌نامه تحصیلات تکمیلی درباره تربیت سیاسی از منظر امام علی علیه السلام در نهج البلاغه است که بین سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۹ شمسی ارائه شده‌اند. نمونه پژوهش شامل ۲۴ پژوهش است که به صورت هدفمند جمع‌آوری و براساس پایش موضوعی داده‌ها انتخاب شده‌اند. داده‌های پژوهش از تحلیل کیفی اسناد مورد مطالعه، گردآوری شده‌اند. بر اساس تجزیه و تحلیل داده‌ها، مؤلفه‌های تربیت سیاسی از منظر امام علی علیه السلام در نهج البلاغه در ۶ بُعد و ۳۱ عامل طبقه‌بندی شدند. این ابعاد شامل ویژگی اهداف، اصول و مبانی تربیت سیاسی، روش‌های یاددهی-یادگیری، ابعاد رفتاری (مربی و متربی)، ارزشیابی و محیط است. برنامه‌ریزان درسی با در نظر گرفتن این ویژگی‌ها برای عناصر برنامه درسی تربیت سیاسی و عوامل مؤثر بر آن می‌توانند به طراحی و تدوین بهتر برنامه‌های درسی تربیت سیاسی بپردازند.

کلید واژگان:

تربیت سیاسی، امام علی علیه السلام، نهج البلاغه، برنامه درسی، روش فرا ترکیب.

بیان مسأله

مبانی تعلیم و تربیت عاملی تأثیرگذار بر جهت‌گیری‌ها، کیفیت فعالیت‌ها و اقدامات تربیتی است. حوزه تعلیم و تربیت دارای مبانی مختلفی است مبانی اجتماعی و سیاسی یکی از مهم‌ترین آن‌ها است که بر مبنای آن می‌توان اصول و رهنمودهایی را برای هدایت فعالیت‌های متریان اتخاذ کرد (احمدی و همکاران، ۱۳۹۷). تربیت سیاسی به عنوان بخش مهمی از تربیت اجتماعی و سیاسی و بخشی از جریان تربیت رسمی و عمومی ناظر بر کسب شایستگی‌هایی است که متریان را قادر می‌سازد تا شهروندانی فعال و آگاه باشند و در فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی فعالیت کنند (یوسف‌زاده چوسری و شاه‌مرادی، ۱۳۹۹). در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش (۱۳۹۰) برای این ساحت تربیتی، مؤلفه‌هایی چون ارتباط مناسب با دیگران، کسب دانش و اخلاق اجتماعی، مهارت‌های ارتباطی، همدلی، درک و فهم اجتماعی، تفاهم بین‌المللی، تعامل مناسب با نهادهای دولتی و سایر نهادهای مدنی در نظر گرفته شده است.

تربیت سیاسی به عنوان زیر مجموعه تربیت اجتماعی از اهمیت بالایی برخوردار است و شاید بتوان گفت از میان کارکردها و نقش‌هایی که تعلیم و تربیت بر عهده دارد، تربیت سیاسی یکی از کارکردهای مهم آن است، چرا که تداوم حیات جامعه تا حد زیادی به آن وابسته است. تربیت اجتماعی و به طور خاص تربیت سیاسی با ایجاد دلبستگی و وابستگی نسل نو به ارزش‌ها، افکار و نگرش‌ها و رفتار سیاسی مورد نظر امکان تداوم، حفظ و استمرار حاکمیت سیاسی را به وجود می‌آورد (رضوی و همکاران، ۱۳۸۹). تربیت سیاسی به معنای فرآیند مستمر یادگیری که به وسیله آن افراد با نظام سیاسی و نقش‌های سیاسی خود در جامعه آشنا می‌شوند و با هدف شکل دادن به افکار، نگرش‌ها و رفتارهای افراد در قالب‌های سیاسی - اقتصادی مورد نظر تا بتواند ارزش‌های نظام سیاسی را جذب و خود را با آن منطبق کنند (رهنما، ۱۳۸۷). تربیت سیاسی در نظام آموزشی موجب افزایش مشارکت سیاسی و کسب آگاهی سیاسی دانش‌آموزان (ناندرف^۱ و همکاران، ۲۰۱۶) و توسعه آگاهی شهروندی فراگیران می‌شود (بیکر^۲ و همکاران، ۲۰۱۵؛ نقل در رضوی و همکاران، ۱۳۸۹).

تربیت سیاسی به اشکال مختلف نهادینه کردن کسب دانش سیاسی در چارچوب آموزش‌های رسمی و غیررسمی اشاره دارد که به دو شکل رسمی و غیر رسمی در مدارس و سایر سازمان‌ها و نهادها انجام می‌شود. در بُعد رسمی تربیت سیاسی از طریق برنامه‌درسی و در قالب برنامه‌های تربیت معلم، آموزش و پرورش مبتنی بر حقوق بشر، حقوق سیاسی و اجتماعی و عمل فکورانه مبتنی بر

1. Neundorf

2. Becker

پشتوانه‌های نظری انجام می‌شود (بیکر و همکاران، ۲۰۱۵؛ نقل در رضوی و همکاران، ۱۳۸۹). تجارب تربیتی در نظام‌های تربیت رسمی و عمومی تحت عنوان برنامه‌درسی سازمان‌دهی و در سطح کلاس و مدرسه به دانش‌آموزان عرضه می‌شود (حسینی و وجدانی، ۱۳۹۶). برنامه‌های درسی با تدارک فرصت‌های مناسب، دانش‌آموزان را در معرض تجاربی قرار می‌دهد که بتوانند دانش، مهارت و گرایش‌های سیاسی خود را شکل دهند و بهبود بخشند (رضوی، ملکی، عباس پور و ابراهیمی قوام، ۱۳۸۹).

در متون اسلامی همانند قرآن و روایات معصومین علیهم السلام نیز تربیت سیاسی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. تعلیم و تربیت سیاسی از دیدگاه اسلام، به پرورش معنوی و باطنی انسان‌های آزاد و با اراده نظر دارد که نه تنها در نحوه سازماندهی زندگی دنیوی، بلکه مصالح و سعادت اخروی را هم فراهم می‌کند (احمدی، عصاره، احمدی طباطبایی و امینی زرین، ۱۳۹۷). تکیه‌گاه دعوت اسلام، تربیت است، اسلام آیین تربیت و سازندگی است. کتاب نهج البلاغه، که حاوی سخنان امام علی علیه السلام است از منابع اساسی در این زمینه است. هدف تربیت سیاسی در اسلام و نهج البلاغه تربیت عموم مردم و کارگزاران حکومتی بر اساس معیارها و اصول اخلاقی است؛ همچنین هدف تربیت شهروندانی است که وظایف سیاسی و دینی خود را بشناسند و به آن پایبند باشند و تربیت کارگزارانی که مهارت تدبیر جامعه را بر اساس آموزه‌های دین اسلام به دست آورند و آن را اجرا کنند؛ زیرا یکی از مسائل مهم و مورد توجه هر نظام سیاسی، چگونگی عملکرد کارگزاران است به گونه‌ای که رفتار درست و سنجیده آنان در استحکام پایه‌های نظام نقشی شایسته داشته باشد (مسعودیان و بهشتی، ۱۳۹۱).

سیره امامان معصوم علیهم السلام از آموزه‌های تربیتی سرشار بوده و شخصیت و سیره زندگی ایشان یک الگو و مدل انسان کامل است که روح و جان انسان‌هایی که به دنبال رشد و کمال حقیقی باشند تربیت می‌کند (عظیم‌زاده اردبیلی و حمیدی‌پور، ۱۳۹۳: ۱۵۹). سیره بر دو مفهوم "چگونگی و نوع عمل" و "سبک و قاعده رفتار" دلالت دارد (دهقان سرخ‌آبادی و کرامتی، ۱۳۹۶: ۳۶) و سیره تربیتی معصومان علیهم السلام عبارت است از هر رفتاری که پیامبر و اهل بیت علیهم السلام برای تأثیرگذاری بر شناخت، نگرش، اخلاق و رفتار دیگران، اعم از مسلمان و غیرمسلمان، اصحاب، کودکان، بزرگسال، فرزندان و خانواده خود و دیگران، در محیط خانه، مسجد، کوچه و بازار یا در هر جای دیگر انجام داده‌اند (حسینی‌زاده، ۱۳۸۱ به نقل از نیک‌خواه و همکاران، ۱۳۹۰: ۵۴۳). منظور از سبک تربیتی ائمه علیهم السلام، روش‌ها و شیوه‌هایی از امامت است که با تکیه بر مبانی اعتقادی و نظام ارزشی اسلام توانسته است استعدادها و نهفته کودکان را در تمام ابعاد موجود، هماهنگ پرورش دهد و آن‌ها را

شکوفای کند و به سوی هدف و کمال مطلوب سوق دهد (شریفی و لطفی قادیکانی، ۱۳۹۷: ۱۸۴). در میان امامان معصوم علیهم‌السلام امام علی علیه‌السلام به عنوان الگویی از حکومت‌داری اسلامی شناخته می‌شود. امام علی علیه‌السلام در دوران حکومت کوتاه مدت خود درس‌های زیادی در زمینه سیاست و تربیت سیاسی به مردم داده است. امام علی علیه‌السلام به سیاست و تربیت سیاسی کارگزاران توجه زیادی داشت به گونه‌ای که در خطبه ۱۳۱ نهج البلاغه^۱ می‌فرماید: "همانا شما دانستید که سزاوار نیست بخیل بر ناموس، خون‌ها، غنیمت‌ها، احکام و امامت مسلمین ولایت و رهبری یابد و امامت مسلمین را عهده‌دار شود تا در اموال آن‌ها حریص گردد و نادان نیز لیاقت رهبری ندارد تا با نادانی خود مسلمانان را به گمراهی کشاند." کتاب نهج البلاغه به عنوان سند سخنان امام علی علیه‌السلام شناخته می‌شود. بعد از قرآن، نمی‌توان از جنبه‌های سرشار بودن نکات تربیتی، کتابی را هم‌سنگ نهج البلاغه سراغ گرفت (محققی و صحابت‌انور، ۱۳۹۶). یکی از مهم‌ترین مفاهیمی که در نهج البلاغه به چشم می‌خورد مفهوم سیاست و مسائل و احکام مربوط به آن است (مولوی، ۱۳۹۵). در این میان پژوهش‌های زیادی در زمینه مؤلفه‌های تربیت سیاسی از دیدگاه امام علی علیه‌السلام در کتاب نهج البلاغه انجام گرفته است. با دیدگاه کل‌نگر می‌توان این پژوهش‌ها را ذیل ۴ گروه طبقه‌بندی کرد:

الف) بررسی مؤلفه‌های تربیت سیاسی از منظر نهج البلاغه و سیره تربیتی امام علی علیه‌السلام: در این گروه به عنوان نمونه نصیری (۱۳۹۲) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود به بررسی مؤلفه‌های تربیت سیاسی در نهج البلاغه پرداخت. نتایج نشان داد که مهم‌ترین اهداف تربیت سیاسی از دیدگاه امام علی علیه‌السلام آگاهی سیاسی، انسان‌دوستی، خدامحوری و جامعه‌پذیری، روش‌های تربیت سیاسی از منظر ایشان شامل تفکر و نگرش انتقادی، تذکر، عبرت‌آموزی، آگاهی و انگیزه الهی نام‌برد.

ب) عوامل مؤثر بر تربیت سیاسی با توجه به آموزه‌های امام علی علیه‌السلام در نهج البلاغه: در این گروه به عنوان نمونه محسنی و جاودانی مقدم (۱۳۹۸) در مقاله خود با بررسی دیدگاه‌های امام علی علیه‌السلام در نهج البلاغه آزادی، اندیشه و بیان، مشارکت مردمی، حکومت قانون، نظارت و آزادی انتقاد و توجه به کرامت انسانی را از عوامل مؤثر بر آزادی سیاسی شناسایی کردند.

ج) آسیب‌شناسی برنامه تربیت سیاسی از منظر نهج البلاغه: در این گروه به عنوان نمونه صفی‌لو و همکاران (۱۳۹۹) در پژوهشی با عنوان "آسیب‌شناسی اخلاق سیاسی مدیران در اندیشه و سیره امام علی علیه‌السلام با تأکید بر نهج البلاغه" به این نتیجه رسیدند که مهم‌ترین چالش‌های این زمینه را شامل ظلم و بی‌عدالتی، خشونت‌ورزی و دروغ‌گویی و فریب‌کاری بیان داشتند.

۱. لَا يَنْبَغِي أَنْ يَكُونَ الْوَالِي عَلَى الْفُرُوجِ وَاللِّدْمَاءِ وَالْمَغَانِمِ وَالْأَحْكَامِ وَإِمَامَةَ الْمُسْلِمِينَ الْبَخِيلُ، فَتَكُونَ فِي أَمْوَالِهِمْ نَهْمَتُهُ، وَلَا الْجَاهِلُ فَيُضِلُّهُمْ بِجَهْلِهِ

د) ویژگی عناصر برنامه درسی تربیت سیاسی از منظر امام علی علیه السلام در نهج البلاغه؛ در این گروه به عنوان نمونه رهنما و همکاران (۱۳۸۷) در مقاله خود با عنوان "بررسی تحلیلی مبانی، اصول و روش های تربیت سیاسی از منظر امام علی علیه السلام در نهج البلاغه" به این نتیجه رسید که اهداف، اصول و مبانی تربیت سیاسی شامل، عبودیت و بندگی خدا، کرامت، اندیشه ورزی، مدنیت، توازن، آزادی و اختیار، خدا محوری، توکل به خدا، توجه به رضای خدا، اعتقاد به جهان آخرت، عدم جدایی دین از سیاست، حاکمیت اخلاق، پرهیز از ستم، عدالت، محوریت قانون (شرع)، پرهیز از امتیاز دهی و امتیاز خواهی به غیر حق، پرهیز از رشوه خواری، شایسته سالاری، مردم سالاری، سامان دادن به وضعیت اقتصادی و اجتماعی، نظارت بر بیت المال، تأکید بر امنیت و روش های تربیت سیاسی شامل توجه دادن به ارزش های الهی، عبرت آموزی، عدم توجیه وسیله با هدف، رفق و مدارا، تذکر، نظارت دقیق، توصیه به صبر، راستگو، رازداری و وفای به عهد می باشد.

از دیدگاه ائمه علیهم السلام یکی از ابعاد مهم تعلیم و تربیت توجه به بُعد جامعیت و شمول می باشد (ابن بابویه، ۱۳۱۷، ج ۱: ۴۵۰) از سویی با توجه جست و جوی محققان در پیشینه پژوهشی موجود هر کدام از آن ها به بررسی یکی از جنبه های تربیت سیاسی از منظر امام علی علیه السلام در نهج البلاغه پرداخته اند و مبنایی برای طراحی الگوی آموزشی بر اساس سیره آن حضرت فراهم نیاورده اند. در این میان توجه به برنامه های درسی و عناصر آن از اهمیت ویژه ای برخوردار است. برنامه درسی عبارت است از آنچه دانش آموزان در مدرسه از طریق برنامه درسی پنهان و آشکار فرصت یادگیری آن را می یابند. و هدف برنامه درسی عبارت است از تهیه فرصت هایی برای یادگیرندگان، به این منظور که حداکثر بهره مندی از شرکت در فعالیت های یادگیری را اکتساب کنند (مهرمحمدی، ۱۳۹۳، ص. ۱۵۲). با توجه به آنچه گذشت ضرورت جمع بندی یافته های سایر پژوهش ها در زمینه سیره تربیتی امام علی علیه السلام * از منظر نهج البلاغه روشن گردید. لذا در این پژوهش بر آن شدیم تا با استعانت از آن حضرت و با توجه به تحلیل پژوهش های انجام شده در این زمینه به تبیین ویژگی های عناصر برنامه درسی تربیت سیاسی از منظر نهج البلاغه بپردازیم.

روش شناسی پژوهش

روش پژوهش حاضر فرا ترکیب^۱ مطالعات انجام شده در زمینه تربیت سیاسی فراگیران از منظر امام علی علیه السلام در نهج البلاغه می باشد. فرا ترکیب نوعی مطالعه کیفی می باشد که اطلاعات و یافته های استخراج شده از مطالعات کیفی دیگر با موضوع مرتبط و مشابه را بررسی می کند. در نتیجه، نمونه

1. Meta Synthesis

مورد نظر برای فراترکیب، از مطالعات کیفی منتخب و بر اساس ارتباط آنها با سوال پژوهش ساخته می‌شود. فراترکیب به جای ارائه خلاصه جامعی از یافته‌ها، یک نوع ترکیب تفسیری از یافته‌ها را ایجاد می‌کند (ساقی، ۱۳۹۶، ص ۶۲). هدف فراترکیب، توسعه تئوری، خلاصه‌سازی در سطح بالا و عمومیت بخشیدن با این هدف که، یافته‌های کیفی را به منظور کاربردهای عملی در دسترس بیشتری قرار دهد (دباغ کاشانی، ۱۳۹۰، ص ۷۵).

از این رو حوزه پژوهش شامل کلیه مقالات علمی معتبر در زمینه تربیت سیاسی از منظر نهج البلاغه می‌باشد. از سویی دیگر برای فراهم آوردن اطلاعات مورد نیاز، از فرم کار برگ طراحی شده توسط محقق برای گزارش وثبت اطلاعات پژوهش‌های اولیه استفاده گردید. برای بررسی اسناد و مدارک علمی موجود در زمینه پژوهش از تحلیل محتوا به شیوه مقوله‌بندی استفاده شد. داده‌های بدست آمده از این پژوهش بر اساس کدگذاری در سه سطح باز، محوری و منتخب مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. در پژوهش حاضر، جهت تحلیل یافته‌ها از الگوی شش مرحله‌ای فراترکیب اروین^۱ و همکاران (۲۰۱۱) استفاده شده است.

برای اطمینان از نحوه کدگذاری‌ها از چهار نفر ارزشیاب جهت کدگذاری مجدد یافته‌ها استفاده شد که به منظور تایید از روش اسکات (۲۰۱۲) استفاده شد که در این پژوهش میزان توافق بین ارزشیابان عدد ۸۵/۵۸ بدست آمد که نشان‌دهنده ۸۵ درصد توافق بین ارزشیابان در کدگذاری‌ها بود.

$$C.R = \frac{85 + 93 + 104 + 98}{4 \times 111} \times 100 = 85/58$$

$$C.R = \frac{\text{تعداد مقوله مورد های توافق}}{\text{تعداد کل مقوله ها}} \times 100$$

یافته‌ها:

در این بخش با توجه به الگوی اروین و همکاران (۲۰۱۱) یک فرایند ۶ مرحله‌ای برای انجام فراترکیب انجام شده است:

گام اول: تنظیم سوال پژوهش:

برای تنظیم سوال پژوهش، اولین گام برای پژوهشگران تمرکز بر سؤالات مطالعه است. سؤالات مورد مطالعه و پارامترهای آن در جدول شماره ۱ تنظیم شده است.

1. Erwin

تنظیم سؤال	پارامترها
<p>سؤال اصلی: عناصر برنامه‌درسی تربیت‌سیاسی با توجه به آموزه‌های امام علی <small>علیه السلام</small> در نهج‌البلاغه دارای چه ویژگی‌هایی می‌باشند؟</p> <p>سؤالات فرعی</p> <p>الف: اهداف تربیت سیاسی با توجه به نهج‌البلاغه چیست؟</p> <p>ب: مبانی و اصول در برنامه‌درسی تربیت‌سیاسی با توجه به نهج‌البلاغه چیست؟</p> <p>ج: ویژگی‌های روش‌های یاددهی- یادگیری، عوامل رفتاری، ارزشیابی و محیط آموزش تربیت سیاسی با توجه به نهج‌البلاغه چیست؟</p>	<p>چه چیزی (سؤال مورد مطالعه)</p>
<p>در این پژوهش چندین پایگاه داده و موتور جستجوی مختلف مورد بررسی قرار گرفت.</p>	<p>چه کسی (جامعه مورد مطالعه)</p>
<p>مطالعاتی مورد تحلیل قرار می‌گیرند که یافته‌های آنها مرتبط با تربیت‌دینی فراگیران باشند.</p>	<p>چه یافته‌ها و نتایجی</p>
<p>مطالعات مورد بررسی در این پژوهش از سال ۱۳۸۰ شمسی به بعد می‌باشد.</p>	<p>چه وقت (محدودیت زمانی)</p>
<p>در این پژوهش روش فراترکیب مورد استفاده قرار گرفته است. همچنین با در نظر گرفتن معیارهایی مقالات مناسب وارد فرایند مطالعه شده و مطالعات نامناسب از فرایند مطالعه خارج شده است.</p>	<p>چگونگی (روش گردآوری مطالعات)</p>

گام دوم: جست و جوی ادبیات

در این مرحله، محقق جستجوی نظام‌مند خود را بر روی گزارشات (منظور گزارشاتی که هم به صورت چاپی و هم بصورت الکترونیکی ارائه شده‌اند) که در دهه اخیر منتشر شده در بازه سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۹ متمرکز می‌کند. انتخاب این بازه زمانی از یک سو به خاطر به روز بودن و تازگی یافته‌ها می‌باشد و از سوی دیگر با توجه به روش‌شناسی پژوهش به منظور نظم در فرایند تحلیل و جویش منابع علمی انجام گرفته است. از آنجا که بیشتر پژوهش‌های انجام شده در زمینه نهج‌البلاغه و سیره تربیتی امام علی علیه السلام مربوط به پایگاه‌های داخلی کشور ایران می‌باشد در این پژوهش به

بررسی این پایگاه‌ها پرداخته شد. در انتها، محقق مجموعه‌ای از جستجوهای برخط را انجام می‌دهد تا مطالعات منتخب را مشخص کند. برای هر گزارش مشخص، او نسخه‌ای را از متن کامل همراه با فهرستی از تمام منابع را به صورت الکترونیکی تهیه می‌کند.

از این رو ابتدا کلیه مقالات علمی معتبر از طریق جست و جوی کلید واژه‌های پژوهش از طریق پایگاه‌های اطلاعاتی از جمله؛ Google، Sid، Normagas، Magiram، پرتال جامع علوم انسانی، پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (IRANDOC)، جوبشگر فارسی علم نت و سامانه گنج (جهت دریافت پایان‌نامه‌ها) شناسایی شدند. و در نتیجه پایش موضوعی و بررسی پایگاه‌ها در محدود زمانی مورد نظر، ۶۸ گزارش بود.

گام سوم: ارزیابی ورود

در ابتدای فرآیند جستجو محقق مشخص می‌کند آیا گزارشات یافت شده متناسب با هدف تحقیق می‌باشد یا خیر؛ در این زمینه معیارهایی برای ورود و خروج پژوهش‌ها تدوین شد و مقالات در این زمینه مورد پایش قرار گرفتند.

الف: معیارهای ورود^۲ به این پژوهش شامل موارد ذیل می‌باشد:

پژوهش‌های انتشار یافته در زمینه تربیت سیاسی از منظر امام علی علیه السلام

تحقیقات بایستی داده‌ها و اطلاعات کافی را در ارتباط با اهداف پژوهش، گزارش کرده باشند، از این رو کفایت یک پژوهش جهت بررسی در این مقاله گزارش مؤلفه‌های تربیت سیاسی از منظر امام علی علیه السلام در نهج البلاغه می‌باشد.

تحقیقاتی که فرایند بررسی تخصصی را زیر نظر داوران متخصص طی می‌کنند و به صورت نسخه کامل از طریق برخط و یا به طور کامل چاپ شده، باشند.

تحقیقات با توجه به روش پژوهش باید به روش کیفی انجام گرفته باشند.

ب: معیارهای خروج به این پژوهش شامل موارد ذیل می‌باشد:

پژوهش‌هایی که اطلاعات کافی در زمینه اهداف این تحقیق گزارش نداده بودند، به عبارت دیگر پژوهش‌هایی که صرفاً به بررسی تربیت سیاسی از منظر امام علی علیه السلام پرداخته باشد.

پژوهش‌هایی که فاقد کیفیت لازم علمی بودند و در مجلات و کنفرانس‌های بی اعتبار انتشار یافته‌اند.

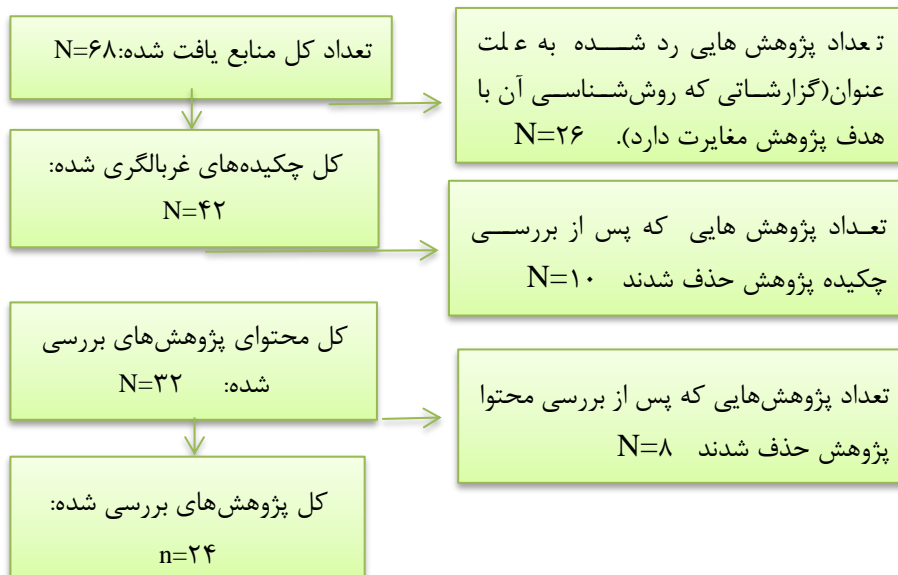
پژوهش‌هایی که در بازه زمانی پژوهش قرار نگرفته باشند به عبارتی از سال ۱۳۸۰ شمسی به قبل چاپ شده و اطلاعات آن برای زمان حال مفید نبوده و قدیمی باشند.

1. On-line

2. Inclusion Criterion

در ابتدا کلیدواژه‌های مرتبط با عنوان پژوهش از جمله؛ تربیت سیاسی از دیدگاه امام علی علیه السلام، تربیت سیاسی در نهج البلاغه، برنامه درسی تربیت سیاسی از دیدگاه امام علی علیه السلام در موتورهای جست و جوگر علمی و جویشگرهای فارسی نامبرده شده در مرحله قبل، پایش موضوعی پژوهش انجام گرفت. در این مرحله ۶۸ سند علمی معتبر شامل مقالات علمی - پژوهشی و پایان‌نامه‌های تحصیلات تکمیلی شناسایی شد. در مرحله دوم با توجه به معیارهای ورود و خروج در نظر گرفته شده روش‌شناسی پژوهش‌ها مورد بررسی قرار گرفت در این مرحله ۲۶ سند علمی از کیفیت و معیار لازم برخوردار نبودند. سپس در مرحله دوم چکیده اسناد پژوهشی مورد پایش قرار گرفت که در این مرحله نیز با توجه به معیارهای در نظر گرفته شده ۱۰ پایان‌نامه و مقاله از فرآیند پژوهش خارج شد و در نهایت پژوهشگر به تحلیل و بررسی محتوای اسناد پرداخت که در این مرحله نیز با توجه به معیارهای ورود و خروج در نظر گرفته شده تعداد ۸ سند علمی، معیارهای مورد نظر را نداشت و از فرآیند بررسی حذف گردید. به منظور بالابردن کیفیت کار، جست و جوی مقالات توسط دو نفر که آشنایی کامل به روش‌های جست‌وجو و منابع اطلاعاتی داشتند به صورت جداگانه انجام شد. ازسوی دیگر دو نفر از اساتید خبره در زمینه آموزش برکلیه روند اجرای کار نظارت داشتند.

در ادامه فرآیند غربالگری پژوهش‌های یافت شده با توجه به معیارهای مورد نظر در شکل شماره ۱ آمده است.

شکل ۱: فرآیند غربالگری پیشینه پژوهشی با توجه به معیارها

گام چهارم: استخراج نتایج پژوهش‌ها

در سراسر فراترکیب، پژوهشگر به طور پیوسته گزارشات منتخب و نهایی شده رابه منظور دستیابی به یافته‌ها یدرون محتواهای مجزایی که در آنها مطالعات اصلی و اولیه انجام می‌شوند چندبار می‌خواند. در این مرحله باتوجه به یافته‌های حاصل از تحقیقات مرتبط باهدف پژوهش، ابتدا کلیه مؤلفه‌ها از طریق فرآیند کدگذاری باز استخراج می‌شوند؛ ازاین رو باتوجه به فرآیند کدگذاری حاصل از مرحله اول، دراین بخش ابتدا درجدول ۲ اقدام به شناسایی ویژگی عناصر برنامه‌درسی تربیت‌سیاسی با توجه امام علی علیه السلام از منظر نهج البلاغه پرداخته شده است.

جدول شماره ۲: ویژگی عناصر برنامه تربیت سیاسی از منظر امام علیه السلام در نهج البلاغه (کدگذاری باز)

کد پژوهش	محقق	تاریخ	نتیجه
۱	مزینانی	۱۳۸۰	خدمت به خلق خدا، رضای خدا، توجه به رشد عقلانی، تفکر و تعقل، دعوت به دانش و همنشینی با عالمان، مشورت، تجربه اندوزی و استفاده از تجربه دیگران، روش الگویی، رعایت حد و مرز در تشویق و تنبیه، شیوه نظارت، نشان دادن لغزشگاه‌ها، بهره‌گیری از تاریخ، روش پند و اندرز
۲	شریفیان	۱۳۸۱	اصل مشارکت سیاسی، اصل تعهدات متقابل، اصل انسان‌محور، اصل لیاقت و شایستگی، عقل‌گرایی، علم‌گرایی، ظلم‌ستیزی، آزادی، محوریت نخبگان، اصل نگرش انسانی به قدرت، روابط متعالی با مردم، نظارت و پاسخگویی، قانون‌گرایی، حاکمیت‌گفت و گو و پرهیز از خشونت، اصل مشارکت، اصل محوریت انسان و امنیت، آسیب‌هایی چون، تملق، چاپلوسی، فدا کردن حق به پای مصلحت‌فراگیران، مستولیت‌شناس، مشارکت‌جو، نقاد، دارای رویکردهای الهی روش‌های عقلانی (تفکر و تعقل، دعوت و همنشینی با عالمان، مشورت، تجربه‌اندوزی و استفاده از تجربه دیگران)، روش الگویی، تشویق و تنبیه، نشان دادن لغزش‌ها و روش پند و اندرز

۳	رهنما	۱۳۸۷	عبودیت و بندگی خدا، کرامت، اندیشه ورزشی، مدنیت، توازن، آزادی و اختیار، اصول؛ خدا محوری، توکل به خدا، توجه به رضای خدا، اعتقاد به جهان آخرت، عدم جدایی دین از سیاست، حاکمیت اخلاق، پرهیز از ستم، عدالت، محوریت قانون (شرع)، پرهیز از امتیاز دهی و امتیازخواهی به غیر حق، پرهیز از رشوه خواری، شایسته سالاری، مردم سالاری، سامان دادن به وضعیت اقتصادی و اجتماعی، نظارت بر بیت المال، تأکید بر امنیت روش توجه دادن به ارزش های الهی، عبرت آموزی، عدم توجیه وسیله با هدف، رفق و مدارا، تذکر، نظارت دقیق، توصیه به صبر، راستگو، رازداری، وفای به عهد، دوری از خشونت، حفظ اسرار، انتخاب مشاوران آگاه و هشدار به احتکار
۴	علی پور	۱۳۹۰	عدالت محوری، توجه به اصل آزادی در تربیت، حقوق مداری، امنیت مداری و توجه به کرامت انسانی، توجه به مبانی حقوقی، توجه به حقوق شهروندی و سیاست مداری
۵	سلطان محمدی و سلطان محمدی	۱۳۹۱	حق طلبی، عدالت محوری، ابزار انگاری قدرت، تقوای الهی، کرامت انسانی، مردم گرایی، صلح مداری، عهدمندی و مصلحت سنجی (زمان شناسی، مکان شناسی و اولویت بندی مسائل)
۶	مسعودیان و بهشتی	۱۳۹۱	رساندن انسان به آزاداندیشی، ایجاد امنیت و صلح، پرورش روحیه عدالت خواهی، توسعه آموزش و پرورش، اصل صداقت، مسئولیت سیاسی، شایسته سالاری، حق مداری، وفای به عهد، مدارا، ظلم ستیزی و اصل وحدت، روش گفت و گو، محبت، تشویق و تنبیه، نظارت و امانت داری
۷	مشایخی- پور و همکاران	۱۳۹۱	خدا محوری، انضباط، تعهدمداری، شایسته سالاری، قانون مداری، کیفیت محوری، اتقان در عمل، مداومت، توجه به شأن و جایگاه حقیقی انسان، امانت انگاری، بصیرت، کارآیی و کارآمدی، توجه به علایق افراد، کنترل و نظارت، تشویق و تنبیه عادلانه و به موقع، توجه به عواطف و احساسات
۸	ورشکی	۱۳۹۲	آسیب های اخلاقی، تکبر و خودپسندی، جاه طلبی، خشونت، گفتارهای ناروا، نقدناپذیری، لغزش پی در پی، هوس رانی، حیف و میل بیت المال، منت گذاری، بزرگ نمایی و خلف وعده

۹	نصیری	۱۳۹۲	روش‌ها؛ تفکر، تذکر، عبرت‌آموزی اصل خدامحوری، فطرت محوری، تعیدمحوری، اخلاق‌مداری، تزکیه‌محوری و بصیرت محوری، اصل پایداری، اصل تعقل‌ورزی، تواضع‌گرایی مبانی، فطری، توحیدی، هدفدار، اختیار، عوامل گمراهی سیاسی، هوای نفس، کوته‌فکری و سبک‌عقلی، بی احتیاطی در شبهات، رهبران ناصالح فکری، افراط و تفریط در گرایش‌ها هدف‌های تربیت سیاسی، تبدیل شدن به عضو فعال سیاسی در جامعه، رعایت حقوق و حدود، تربیت شهروندی آگاه، پرورش کارگزاران در دو بعد علم و عمل، روش‌های الگویی، پند و اندرز، نظارت و مراقبت، تشویق و تنبیه، رشد عقلانی، هم‌نشینی با عالمان، مشورت، تجربه‌اندوزی و استفاده از تجربه دیگران و نشان دادن لغزش‌ها، محیط متناسب
۱۰	رضایی هفتادر و کاکلکی	۱۳۹۵	عدم خشونت و ظلم، عدالت، مشورت، شایسته‌سالاری و عدم نفاق سیاسی
۱۱	مولوی	۱۳۹۵	رعایت عدالت و انصاف، پرهیز از دنیا دوستی، رعایت رفق و مدارا، وفای به عهد، برخورد صادقانه
۱۲	رسمی و واحدپور	۱۳۹۵	عدالت محوری، دین محوری و اخلاق محوری
۱۳	کمالی	۱۳۹۶	حاکمیت دادن شایستگان، عدالت محوری، دین‌مداری و تأمین امنیت
۱۴	محققی و صحابت انوار	۱۳۹۶	تفاهم، همدلی، رعایت حد و مرز در هدیه، تعامل موثر، انعطاف‌پذیری، گشاده‌رویی، وجدان اخلاقی و وفای به عهد
۱۵	حاجیلوئی محب	۱۳۹۷	رشد و سعادت، هدایت فردی و اجتماعی، برپایی دین و مقابله با انحرافات
۱۶	رهبر و شریعتی	۱۳۹۷	عقلانیت محوری، اعتدال و اخلاق‌مداری

۱۷	صفوی و همکاران	۱۳۹۷	اعتدال
۱۸	سبحانی یامچی	۱۳۹۸	دینداری، ایمان به هدف، اخلاص در عمل، شایستگی در تخصص و تعهد، صبور و مقاوم در برابر مشکلات، کاردان کار بلد، خستگی ناپذیریدر کارها، انقلابی ولایت مدار و مردمی بودن
۱۹	محسنی و جاودانی مقدم	۱۳۹۸	آزادی اندیشه و بیان، مشارکت جویی، انتقاد پذیری و کرامت انسانی
۲۰	بشیر	۱۳۹۸	معناشناسی در گفتمان و توجه به تعاملات
۲۱	داودآبادی	۱۳۹۸	عدالت محوری، تأمین امنیت، توجه به نیازها و علایق، محیط متناسب
۲۲	رفعت و سروریان	۱۳۹۹	قاطعیت، صبر و تحمل به جهت هدایت، موعظه، مدارا، تبیین همراه با ابراز محبت به جای تحمیل، رعایت حقوق فردی و اجتماعی و انذار
۲۳	رکابیان	۱۳۹۹	تعامل مناسب، حمایت مربی، خلاقیت مربی، عدالت محوری، بی توجهی به تعلقات، ساده زیستی، عمل به تکالیف و وظایف محوله، فهم و تحلیل درست از شرایط، تدابیر عملی و کارساز و اولویت بندی مسائل
۲۴	صفی لو و همکاران	۱۳۹۹	عدالت محوری، دوری از ظلم، دوری از خشونت ورزی و دوری از دروغگویی

گام پنجم: ارائه یافته‌ها (سنتز بین مطالعه‌ای)

در این مرحله پژوهشگران باید آنچه در فرآیند فرا ترکیب کیفی ظاهر می‌شوند را ارائه کنند. برای ارائه مؤثر یافته‌ها باید مخاطبان مختلفی را مورد توجه قرار داد. به اعتقاد اروین و همکاران (۲۰۱۱) در این مرحله محققین با استفاده از موارد بصری (نمودار، تصاویر و جداول) به ارائه یافته‌های خود می‌پردازند. ابتدا در قسمت فرآیند فرا ترکیب استخراج ویژگی عناصر برنامه درسی تربیت سیاسی از منظر امام علی (ع) در نهج البلاغه صورت گرفته به این شکل که ابتدا توصیفات کلیه مؤلفه‌ها از طریق فرآیند کدگذاری بازشناسایی می‌شود و سپس در قسمت فرآورده، از آنجا که هدف این بخش ترکیب کلیه یافته‌های علمی در یک موضوع خاص و رسیدن به یک انسجام واحد است، در بخش ارائه نتایج ترکیب ابتدا تحلیل کیفی کدهای باز در کنار هم قرار گرفته و با کدگذاری مجدد، موارد همپوشی و قرابت

معنایی باهم ترکیب شده و مؤلفه‌ها (کدهای محوری) استخراج می‌شود. در ادامه برای دسته بندی کردن کلیه مؤلفه‌های برنامه‌درسی تربیت‌سیاسی از منظر امام علی علیه السلام در نهج البلاغه بر اساس یک مفهوم مشترک از طریق کدگذاری محوری بر مبنای برنامه‌درسی تربیت‌سیاسی ارائه شده است که منجر به شناسایی ۶ بُعد (کد منتخب) شد، که نتایج کدگذاری محوری و منتخب در جدول شماره ۳ آورده شده است.

جدول شماره ۳: کدگذاری انتخابی ویژگی عناصر برنامه درسی تربیت‌سیاسی از منظر امام علی علیه السلام در

نهج البلاغه

برنامه درسی تربیت سیاسی	محوری	مقوله	کد تحقیقات (جدول شماره ۲)	مصادیق
اهداف	غایت‌گرا	جلب رضای خدا	(۱)، (۳)	خطبه (۱۳۱)، نامه (۳۱، ۴۵، ۵۳، ۵۶، ۲۶)، حکمت (۱۶۵)
		عبودیت و بندگی خدا (خدا محور)	(۳)، (۵)، (۷)، (۹)	خطبه (۱۸۸، ۱۲۶)، نامه (۳۱، ۴۳، ۵۳)
		سعادت	(۱۵)	خطبه (۱۶۴، ۱۵۶)
	خدمت‌گزاری	خدمت به خلق خدا	(۱)، (۵)	نامه (۴۷، ۵۳)
		تربیت شهروندی	تربیت یافتگی به عنوان شهروند مناسب	(۹)
	تبدیل شدن به عضو فعال سیاسی در جامعه		(۹)، (۱۲)	خطبه (۳۹)، نامه (۵۴)
	تربیت کارگزاران در دو بُعد علم و عمل		(۹)	نامه (۵۳)
	دین‌مداری		توجه به خداوند	(۳)، (۵)، (۹)، (۱۲)، (۱۳)، (۱۸)
		سیاست مبتنی بر دین	(۳)، (۹)، (۱۲)، (۱۵)، (۱۸)	خطبه (۱۹۱)
		اعتقاد به جهان آخرت	(۳)	خطبه (۱۱۳)
اخلاص در عمل		(۱۸)	خطبه (۷۶)	

خطبه (۱۸۲، ۱۸۴، ۷۸)، ۱۴۹، ۱۱۹، ۱۱۶، ۱۶، ، ۱۹۷، ، نامه (۳۱)، حکمت (۲۳۴، ۲۴۰)	(۳)، (۹)، (۱۲)، (۱۴)، (۱۶)	توجه به اخلاقیات	اخلاق مداری
خطبه (۳۲)، نامه (۵۳)	(۵)، (۱۳)	ابزار انگاری قدرت	
خطبه (۱۰۶، ۱۰۴، ۱۵)، نامه (۵۹)	(۲)، (۳)	توجه به قانون	قانون مداری
خطبه (۲۱۶)، نامه (۵۳)	(۲)	مشارکت سیاسی	مشارکت جویی
خطبه (۱۲۲)، نامه (۵۳)	(۲)	حاکمیت گفت‌وگو	
خطبه (۲۱۶)	(۳)، (۲۲)	توجه به مبانی اجتماعی	مدنیت
خطبه (۲۰۶، ۱۷۱)، حکمت (۱۰۱)	(۴)، (۲۲)	توجه به حقوق افراد	
خطبه (۲۱۶)، نامه (۴۷)	(۴)	توجه به حقوق شهروندی	
خطبه (۳، ۱۴۶)، نامه (۶۲، ۷۸)	(۶)	وحدت مداری اجتماعی	
نامه (۳۱، ۴۶، ۱۹)	(۳)	تعادل و توازن در تربیت	توازن و اعتدال
خطبه (۱۲۷)، نامه (۲۱، ۴)، حکمت (۷۰، ۳۳)	(۱۷)	اعتدال	
خطبه (۲۱۶، ۳۴)، نامه (۵۳ و ۵۰)	(۲)، (۷)	رعایت تعهدات متقابل	تعهد
نامه (۲۰)	(۳)	نظارت بر بیت المال	
خطبه (۵، ۱۳۷)	(۹)	بصیرت محوری	بصیرت
نامه (۳۱)، حکمت (۲۶۸)	(۱۴)	رعایت حد و مرز در دوستی و دشمنی	

فطرت‌گرایی	انسان‌محوری	(۲)، (۹)	خطبه (۱)، نامه (۵۳)
	توجه به کرامت انسانی	(۳)، (۴)، (۵)، (۷)	نامه (۳۱)، حکمت (۴۵۶، ۱۶۴)
	نگرش انسانی به قدرت	(۲)	خطبه (۵)، نامه (۵۳، ۱۴)
شایسته- سالاری	توجه به لیاقت و شایستگی	(۲)، (۳)، (۶)، (۷)	خطبه (۱۶۳، ۱۷۲)، نامه (۵۳)، حکمت (۱۰۲)
	عقل‌گرایی	(۲)، (۹)	نامه (۷۸، ۶۲)
	علم‌گرایی	(۲)، (۱۸)	خطبه (۱۷۲)، حکمت (۱۴۷)
	محوریت نخبگان	(۲)	نامه (۵۱، ۵۳)
	کیفیت محوری	(۷)	حکمت (۲۷۸، ۸۱)
	توجه به کارایی و کارآمدی	(۷)	خطبه (۱۳۱)، نامه (۵۳)
حریت	آزادی	(۲)، (۳)، (۴)، (۶)	خطبه (۱۷۰، ۲۰۸)، نامه (۳۱)
	ظلم ستیزی	(۲)، (۳)، (۶)، (۲۴)	خطبه (۲۲۴)، نامه (۴۷، ۵۳، ۵۱، ۳۱)، حکمت (۲۲۱، ۲۴۱، ۳)، (۴۱)
عدالت‌محوری	توجه به مبانی عدالت در عملکرد	(۴)، (۵)، (۶)	خطبه (۱۵)، حکمت (۳۲۲)، (۴۳۷، ۴۷۶)، نامه (۵۹، ۵۳، ۳۱)
	پرهیز از امتیاز دهی ناعادلانه	(۳)، (۲۳)	خطبه (۱۲۶)
	پرهیز از امتیاز گیری ناعادلانه	(۳)	نامه (۵۳)

		پرهیز از رشوه خواری	(۳)، (۵)	خطبه (۲۲۴)
		حق مداری	(۶)	خطبه (۱۲۵)
	مردم سالاری	نقش مردم در حکومت	(۳)، (۵)، (۱۸)	خطبه (۳، ۲۲۹، ۱۳۷)، (۹۲)
	عقلانی	دعوت به تفکر و تعقل	(۱)، (۲)، (۳)، (۹)، (۱۶)	خطبه (۳۶)، نامه (۶۳)، حکمت (۴۲۱)
		دعوت به دانش و همنشینی با عالمان	(۱)، (۲)، (۹)	خطبه (۱۰۴)، نامه (۵۳)
		مشورت	(۱)، (۲)، (۹)، (۱۰)	نامه (۵۳)، حکمت (۲۱۱، ۱۶۱)
		تجربه اندوزی و استفاده از تجربه دیگران	(۱)، (۲)، (۹)	نامه (۳۱)، حکمت (۲۱۱)
	مستقیم	روش الگویی	(۱)، (۲)، (۹)	خطبه (۱۶۰)، نامه (۴۵)
		نشان دادن لغزشگاهها	(۱)، (۲)، (۹)	نامه (۵۳، ۱۹، ۳، ۴۴)، و حکمت (۴۷۶)
		محبت و رفق	(۳)، (۶)، (۱۱)، (۲۲)، (۱۴)	نامه (۶۹، ۵۳، ۴۶)
		مناظره و بحث	(۶)	نامه (۷۷)
	غیر مستقیم	نظارت	(۱)، (۶)	نامه (۵۳)
		بهره گیری از تاریخ	(۱)	خطبه (۱۹۲)، نامه (۶۹، ۳۱)
		توجه دادن به ارزش - های الهی	(۳)	خطبه (۱۳۱)
	اصلاحی	تشویق و تنبیه	(۱)، (۶)، (۷)، (۹)	نامه (۵۳، ۵، ۴۰، ۴۱)، (۴۳)
		پند و اندرز (موعظه)	(۱)، (۲)، (۳)، (۹)، (۲۲)	نامه (۵۳، ۳۱، ۵)

تذکر	(۹)	نامه (۶۹)، حکمت (۴۳۳، ۵۹)
عبرت آموزی	(۳)، (۹)	خطبه (۱۴، ۱۸۲، ۱۹۲، ۸۱، ۱۰۲، ۹۰)، نامه (۴۹، ۶۹)، حکمت (۱، ۲۹۷، ۳۶۷، ۵۰)
مهارت‌های ارتباطی	(۲)	نامه (۴۶، ۶۷)
	(۱۴)، (۲۰)، (۲۳)	نامه (۶۹)
	(۲۰)	نامه (۷۵)، تحلیل گفتمان‌های اساسی نامه‌های حضرت علی <small>علیه السلام</small> به معاویه
ویژگی شخصیتی	(۲)، (۱۹)	خطبه (۲۱۶)، نامه (۵۱)، حکمت (۱۷۶)
	(۲)	خطبه (۲، ۵۶، ۷۶، ۸۷، ۱۳۱، ۳)
راستگو و صادق	(۳)، (۶)، (۱۱)، (۲۴)	خطبه (۱۶، ۸۴، ۸۶، ۱۵۴، ۲۰۰)
صبور	(۳)، (۱۸)، (۲۲)	خطبه (۲، ۹۸، ۳، ۱۹۳، ۷۶، ۶)، نامه (۴۵)، حکمت (۱، ۳۳۳، ۴۲۰، ۸۲، ۷۶)
انعطاف‌پذیر	(۱۴)، (۱۷)	نامه (۲۵، ۲۷، ۴۶، ۵۲)، حکمت (۲۱۴)
وفای به عهد	(۳)، (۵)، (۶)، (۱۱)، (۱۴)	خطبه (۴۱)، نامه (۷۴، ۵۳)، حکمت (۲۵۹)

دوری از خشونت	(۳)، (۱۰)، (۲۴)	نامه (۳۱، ۵۱، ۵۳، ۶۹) (
رازدار	(۳)	نامه (۵۳)	
امانت‌داری	(۶)، (۷)	نامه (۲۶، ۵۳)	
انضباط کاری	(۷)	نامه (۴۷)	
خستگی ناپذیری	(۱۸)	خطبه (۱۸۵، ۲۴۱)، نامه (۵۰ و ۵۹)، حکمت (۲۱۱)	
ولایت‌مداری	(۱۸)	خطبه (۳۴، ۸۸، ۱۱۸، ۲۷)، نامه (۱۸، ۵۳)	
قاطعیت	(۲۲)	خطبه (۵۴، ۶۶، ۱۳۷، ۴، ۲۴، ۵۱)	
آفات	(۲)	خطبه (۲۱۶، ۱۹۴)، نامه (۵۳)، حکمت (۳۳۹، ۳۴۷، ۸۳)	تملق و چاپلوسی
	(۲)	خطبه (۶۹، ۱۷۳، ۱۲۶، ۵، ۳۷)	فدا کردن حق به جای مصلحت
	(۹)	خطبه (۸۷، ۱۳۱، ۱۹۲، ۱۹۴)، نامه (۵۳)	راهنمایان و هم‌نشینان ناصالح- رهبران ناصالح فکری و سیاسی
	(۳)	خطبه (۱۲۶، ۲۰۰)	توجیه وسیله با هدف
	(۳)	نامه (۵۳)	احتکار
	(۸)	خطبه (۱۵۳)، حکمت (۲۱۲، ۱۶۱)	تکبر و خودپسندی
	(۸)	خطبه (۳)، نامه (۳۷)	جاه طلبی
	(۸)	نامه (۷۶، ۵۱)	تند خوئی
	(۸)	خطبه (۲۰۶، ۱۹۳)، حکمت (۴۲۰)	گفتار ناروا

خطبه (۳)	(۸)	نقد ناپذیری	
خطبه (۱۵۱، ۴۲، ۳)	(۸)، (۹)	هوس‌رانی	
خطبه (۱۷)، نامه (۳۱)، حکمت (۳۱)	(۹)	بی احتیاطی در شبهات	
خطبه (۱۵)	(۸)	حیف و میل بیت‌المال	
نامه (۵۳)	(۸)	منت‌گذاری	
نامه (۵۳)	(۸)	بزرگ‌نمایی	
خطبه (۱۶)، حکمت (۲۹۸، ۱۰۸)	(۹)	افراط و تفریط در گرایش‌ها	
خطبه (۲۰۴، ۹۹)، نامه (۳۱)، حکمت (۱۳۱)	(۱۱)	دنیا پرستی	
نامه (۴۵)	(۲۳)	ساده زیستی	سبک زندگی
خطبه (۲۲۴، ۲۱۵)	(۲۳)	بی توجهی به تعلقات	
حکمت (۸۱)	(۷)	اتقان در عمل	مهارت‌های ادراکی
خطبه (۱۰، ۱۰۸، ۱۵)، ۱۹۷، ۳	(۷)	بصیرت	
خطبه ۲۰۸/ و نامه به قرظه بن کعب انصاری	(۷)	توجه به علایق افراد	
حکمت (۵۰)، نامه) (۴۶)	(۷)	شناخت عواطف و احساسات	
خطبه (۵۵، ۳۵)، نامه (۵۳)	(۲۳)	خلاقیت	
خطبه (۱۶۸، ۵)، نامه (۵۳، ۱۳)	(۲۳)، (۵)	زمان‌شناسی و مکان- شناسی	
نامه (۳۱، ۵۳) و.. مِنْ اشْتَغَلَ بِغَيْرِ	(۲۳)، (۵)	اولویت‌بندی مسائل	

المُهَيِّم صَبَّحَ الْأَهَمَّ (غررالح کم: ۱۶۰۷)				
خطبه (۱۶، ۱۶۷) نامه (۲۷)، حکمت (۳۸۲)	(۲)	مسئولیت شناسی	مسئولیت پذیر	
خطبه (۳)، نامه (۵۰، ۳۱)، حکمت (۳۳۲)	(۶)	مسئولیت پذیری سیاسی		
نامه (۵۳)	(۲)، (۳)	نظارت مستمر	استمرار	ارزشیابی
نامه (۵۳)، نامه (۴۱، ۳۴)	(۲)	پاسخگویی	بازخورد	
نامه (۴۵)، (۲۱)، (۴۳)، (۵)	(۳)	نظارت دقیق و اصولی	دقت	
خطبه (۲۱۶، ۱۲۴، ۴۰)، نامه (۳۳، ۵۳)	(۲)، (۱۳)، (۲۱)	وجود امنیت	ایمن	مقیاس
نامه (۵۳)	(۹)، (۲۱)	تناسب با علایق و نیازها	متناسب	

بر اساس یافته های ارائه شده جدول شماره ۳، برنامه درسی تربیت سیاسی از منظر نهج البلاغه، شامل ابعادی است که می بایست به صورت جامع، مورد توجه برنامه ریزان قرار گیرد. این محورها و مقوله های حاصله عبارتند از:

اهداف: تعیین هدف های آموزشی نخستین عنصر برنامه درسی است. اهداف آموزشی باید تسهیل گر تعاملات در برنامه درسی و کلاس درس باشند (فتحی و اجارگاه، ۱۳۹۴، ص ۱۳۳) بر این اساس با توجه به سیره تربیتی امام علی (ع) در نهج البلاغه اهداف برنامه درسی تربیت سیاسی در سه محور غایت گرا بودن، خدمتگزاری و مبتنی بر تربیت شهروندی سازمان یافت. در این میان تربیت شهروندان در دو بُعد عمل و علم مورد توجه بود. به عبارتی زمینه توجه به ابعاد عملی نیز باید در کنار مبانی نظری مورد تأکید قرار گیرد.

بُعد اصول و مبانی: در این بُعد مؤلفه‌های مبتنی بر اصول و مبانی مورد نیاز برای تربیت سیاسی فراگیران از منظر امام علی علیه السلام در نهج البلاغه سازماندهی شده است. شاخص‌های این بُعد شامل ۱۳ مؤلفه اصلی دین‌مداری در تربیت سیاسی فراگیران (مشمتمل بر مؤلفه‌های توجه به خداوند، سیاست مبتنی بر دین، اعتقاد به جهان آخرت و اخلاص در عمل)، اخلاق‌مداری (مشمتمل بر مؤلفه‌هایی چون توجه به اخلاقیات و ابزارانگاری قدرت)، قانون‌مداری، مشارکت‌جویی (مشمتمل بر مؤلفه‌هایی چون مشارکت‌سیاسی حاکمیت گفت‌وگو)، مدنیت (مشمتمل بر مؤلفه‌های توجه به مبانی اجتماعی، توجه به حقوق افراد، توجه به حقوق شهروندی و وحدت‌مداری اجتماعی)، توازن و اعتدال، تعهد، بصیرت (مشمتمل بر مؤلفه‌هایی چون بصیرت محوری و رعایت حد و مرز در هدیه)، فطرت‌گرایی (مشمتمل بر مؤلفه‌هایی چون انسان‌محوری، توجه به کرامت‌انسانی و نگرش انسانی به قدرت)، شایسته‌سالاری (مشمتمل بر مؤلفه‌هایی چون توجه به لیاقت و شایستگی، عقل‌گرایی، علم‌گرایی، محوریت نخبگان، کیفیت‌محوری و توجه به کارایی و کارآمدی)، حریت (مبتنی بر مؤلفه‌های آزادی و ظلم‌ستیزی)، عدالت‌محوری (مشمتمل بر مؤلفه‌هایی چون توجه به مبانی عدالت در عملکرد، پرهیز از امتیازدهی ناعادلانه، پرهیز از امتیازگیری ناعادلانه، پرهیز از رشوه‌خواری، حق‌مداری) و دموکراسی است.

بُعد روش‌های یاددهی - یادگیری: انتخاب راهبردهای مناسب در فرآیند یاددهی - یادگیری، تسهیل‌کننده انتقال دانش و اطلاعات و فرآیندهای یادگیری فراگیران خواهد بود (فتحی و اجارگاه، ۱۳۹۴، ص ۱۳۴). بر این اساس با توجه به سیره تربیتی امام علی علیه السلام در نهج البلاغه رویکردهای یاددهی - یادگیری در بُعد اصلی رویکردهای عقلانی (مشمتمل بر روش‌هایی چون دعوت به تفکر و تعقل، دعوت به دانش، همنشینی با عالمان، مشورت و تجربه‌اندوزی و استفاده از تجربه دیگران)، روش‌های مستقیم (مشمتمل بر روش‌هایی چون روش الگویی، نشان دادن لغزشگاه‌ها، محبت و رفق و مناظره و بحث)، روش‌های غیر مستقیم (مشمتمل بر روش‌هایی چون نظارت، بهره‌گیری از تاریخ و توجه دادن به ارزش‌های الهی) و روش‌های اصلاحی (مشمتمل بر روش‌هایی چون تشویق و تنبیه، پند و اندرز (موعظه)، تذکر و عبرت‌آموزی) سازمان یافت.

بُعد رفتاری (مربی و متربی): روش‌های نوین یادگیری، تأکید بر نقش عوامل انسانی به‌عنوان سازنده دانش و اطلاعات دارند (ابراهیمی‌قوامی و حسین‌زاده یوسفی، ۱۳۸۷، ص ۱۷). در این بُعد به ویژگی‌ها و مؤلفه‌های مؤثر بر تربیت اخلاقی فراگیران در زمینه عوامل انسانی محیط یادگیری یعنی مربی و متربی پرداخته شده است. این بُعد شامل شش محور اصلی مهارت‌های ارتباطی، ویژگی‌های

شخصیتی، آفات، سبک زندگی، مهارت‌های ادراکی و مسئولیت‌پذیری می‌باشد. توجه به این خصیصه‌ها در تربیت منجر به ثمربخشی بیشتر در این زمینه می‌شود.

بُعد ارزشیابی: فرآیند برنامه درسی با ارزشیابی شروع و با آن پایان می‌یابد (فتحی و اجارگاه، ۱۳۹۴، ص ۱۳۵). از نظر فتحی و اجارگاه (۱۳۹۴، ص ۲۸۸) در زمینه ارزشیابی ملاک‌ها و استانداردهای مختلفی وجود دارد که برخی از آن‌ها عبارت از: عملی بودن، سودمندی، درستی و دقت می‌باشد. با توجه به پژوهش‌ها، مؤلفه ارزشیابی برنامه‌درسی تربیت سیاسی از منظر امام علی علیه السلام در نهج البلاغه دارای سه ویژگی اساسی استمرار در ارزشیابی از متریبان، دادن بازخورد و پاسخ‌گو بودن در ارزشیابی و داشتن دقت در ارزشیابی می‌باشد.

بُعد محیط یادگیری: بهترین روش کار و پیشرفت یک فرد در جهت پیچیدگی و انعطاف‌پذیری، مناسب ساختن محیط با مرحله جاری رشد شخصیتی او می‌باشد (جوینس و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۱۲۱). تحقیقات نشان داده‌اند که محیط آموزشی شکل دهنده ساختارهای شخصیتی و روانی متریبان است (افکاری، ۱۳۹۳، ص ۷۶). نخستین برخورد محسوس و ملموس یادگیرنده با فضای فیزیکی کلاس می‌باشد، بنابراین اهمیت شرایط فیزیکی و محیطی مستلزم توجه بیشتری است (پورشافعی و همکاران، ۱۳۹۵، ص ۲۱۲). با توجه به سیره تربیتی امام علی علیه السلام در نهج البلاغه در زمینه تربیت سیاسی توجه به ایمنی محیط و تناسب آن با نیازها و علایق فراگیران مورد تأکید می‌باشد.

بحث و نتیجه‌گیری

توجه به تربیت سیاسی فراگیران از اهداف مهم نظام آموزشی کشور ما با توجه به اسناد بالادستی این نظام می‌باشد. این مهم با توجه به تأثیرات آن بر شکل‌دهی هویت مدنی و تعریف سبک زندگی اجتماعی افراد از اهمیت فزاینده‌ای برخوردار است. در میان مبانی پژوهشی و نظری موجود در تربیت سیاسی، سبک سیاستمداری امام علی علیه السلام مورد توجه بسیاری از اندیشمندان مسلمان و غیرمسلمان بوده است.

در این پژوهش سعی شد با بررسی مقالات پژوهشی انجام گرفته در زمینه تربیت سیاسی از منظر امام علی علیه السلام در نهج البلاغه به جمع بندی و خلاصه سازی نتایج پژوهش‌ها پرداخته و دلالت‌های آن در عناصر برنامه درسی استخراج گردد.

براساس الگوی آموزشی حاصل شده، می‌توان افراد جامعه را طوری تربیت کرد که به سلامت رفتاری آنان منجر شده و در نتیجه جامعه‌ای متعالی را ایجاد نمود؛ جامعه‌ای که انتظار آن در آخرالزمان برای بشریت دور از دسترس نیست.

امید است برنامه ریزان درسی با توجه به نتایج این پژوهش و پژوهش‌های از این قبیل که برآیندی از پیشینه نتایج موجود در این زمینه است در راستای تربیت سیاسی فراگیران گام‌های اساسی بردارند.

منابع

نهج البلاغه، ۱۳۸۰ ش، ترجمه: محمد دشتی، چاپ اول، تهران: انتشارات اوج علم.

۱. ابن بابویه، محمد بن علی، ۱۳۱۷ ش، *عیون اخبار الرضا علیه السلام*، ج ۱ و ۲، ترجمه: آقانجفی اصفهانی، اصفهان: نبوغ.

۲. جویس، برویس؛ ویل، مارشال و کالهن، امیلی، ۱۳۹۱ ش، *الگوهای تدریس*. ترجمه: محمدرضا بهرنگی. تهران: نشرکمال تربیت.

۳. سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، ۱۳۹۰ ش، مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی.

۴. فتحی و اجارگاه، کورش (۱۳۹۴). *اصول و مفاهیم اساسی برنامه ریزی درسی*. تهران: علم استادان.

۵. مهر محمدی، محمود، ۱۳۹۳ ش، *برنامه درسی، نظرگاهها، رویکردها و چشم اندازها*. شرکت به نشر (انتشارات آستان قدس رضوی).

مقالات

۶. ابراهیمی قوام، صغری و حسین زاده یوسفی، غلامحسین، ۱۳۸۷ ش، نظریه سازنده گرایی و کاربرد آن در آموزش. *رشد مدارس*؛ شماره ۲۴: ۴-۳۳.

۷. احمدی، غلامعلی، عصاره، علیرضا، احمدی طباطبایی، محمدرضا و امینی زرین، علیرضا، ۱۳۹۷. *طراحی الگوی پیشنهادی برنامه درسی آموزش سواد سیاسی در دوره متوسطه اول*.

فصلنامه مطالعات برنامه درسی، ۱۳ (۴۹)، ۵-۵۶.

۸. افکاری، فرشته، ۱۳۹۳ ش، *نقد و بررسی رویکردهای تربیت اخلاقی در دوره ابتدایی در کتابهای درسی بخوانیم، بنویسیم، قرآن، هدیه های آسمانی، تعلیمات اجتماعی و طراحی الگوی برنامه درسی*. رساله دکتری، تهران: دانشگاه علامه طباطبایی

۹. بشیر، حسن، ۱۳۹۸ ش، تحلیل گفتمانی بیعت در نامه های حضرت علی و معاویه بر پایه نظریه مدیریت هماهنگ معنا. *پژوهش های نهج البلاغه*، ۱۸ (۶۲)، ۱۳۱-۱۶۶.

۱۰. حاجیلومحب، محمدمهدی، ۱۳۹۷ ش، تحلیل تطبیقی اهداف اخلاقی حکومت در نهج البلاغه و قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران. *فصلنامه پژوهشنامه نهج البلاغه*، ۶ (۲۲)، ۵۷-۷۹.

۱۱. حسنی، محمد و وجدانی، فاطمه، ۱۳۹۶ ش، تحلیل محتوای کیفی کتابهای مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی از منظر تربیت اخلاقی. *تربیت اسلامی*؛ ۱۲ (۲۵)، ص ۲۹-۵۴

۱۲. داودآبادی، محمد، ۱۳۹۸ش، مبانی حقوق شهروندی در سیره حکومت داری امام علی علیه السلام (با رویکرد آموزه‌های قرآن کریم). پژوهش‌های نهج البلاغه، ۱۸(۶۱)، ۱۴۷-۱۷۰.
۱۳. دباغ کاشانی، زینب، ۱۳۹۰ش، شناسایی عوامل حیاتی موفقیت در چارچوب پیاده سازی مدیریت فرآیندهای کسب و کار در سازمان‌های ایرانی. پایان نامه کارشناسی ارشد رشته اقتصاد، دانشکده علوم اجتماعی و اقتصاد، دانشگاه الزهراء علیها السلام
۱۴. دهقان سرخ آبادی، سیده محدثه؛ کرامتی، انسی، ۱۳۹۶ش، «روش‌های آموزشی در سیره رضوی و دلالت‌های آن برای تربیت عقلانی در دانشگاه فرهنگیان». فصلنامه فرهنگ رضوی. س ۵(۱۷). صص: ۳۵-۵۷.
۱۵. رسمی، سکینه و واحدپور، مجید، ۱۳۹۵ش، بررسی تأثیر مباحث سیاسی نهج البلاغه در اخلاق ناصری. فصلنامه پژوهشنامه نهج البلاغه، ۴(۱۴)، ۱۹-۳۴.
۱۶. رضایی هفتادر، حسن و حسینی کاکلی، سمیه، ۱۳۹۵ش، رویکرد نهج البلاغه به ظلم و نفاق سیاسی به منزله دو ضد ارزش، پژوهش‌نامه علوی، ۷(۱)، ۵۹-۸۲.
۱۷. رضوی، سیدعباس، ملکی، حسن، عباس‌پور، عباس، ابراهیمی قوام، صغری، ۱۳۸۹ش، بررسی تربیت سیاسی در برنامه درسی دوره ابتدایی، فصلنامه روان‌شناسی تربیتی، ۱۶(۶)، ۵۸-۱۹.
۱۸. رفعت، محسن و سروریان، حمیدرضا، ۱۳۹۹ش، رفتارشناسی تحلیلی از رهبری اخلاق مدارانه امام علی مبتنی بر آموزه‌های نهج البلاغه (مطالعه موردی فتنه خوارج). پژوهش‌های نهج البلاغه، ۱۹(۶۵)، ۱۶۰-۱۳۳.
۱۹. رکابیان، رشید، ۱۳۹۹ش، رفتار مطلوب سیاسی در سیره علوی. پژوهش‌های نهج البلاغه، ۱۹(۶۵)، ۱۳۲-۱۰۵.
۲۰. رضائی، سجاد، جان‌احمدی، فاطمه و شعبانی، رضا، ۱۳۹۷ش، واکاوی زمینه‌ها و عوامل مقبولیت اجتماعی - سیاسی سادات علوی در تبرستان. پژوهش‌نامه علوی، ۹(۱)، ۱۷-۲۹.
۲۱. رهبر، عباسعلی و شریعتی، محمود، ۱۳۹۷ش، مفهوم سازی دوگانه اعتدال در اندیشه امام علی. پژوهش‌های نهج البلاغه، ۱۷(۵۷)، ۱۱-۳۶.
۲۲. رهنما، علی‌اکبر، سبحانی‌نژاد، مهدی و علیین، حمید، ۱۳۸۷ش، بررسی تحلیلی مبانی، اصول

۲۸. و روش‌های تربیت سیاسی از منظر امام علی علیه السلام در نهج البلاغه. *دانشور رفتار*، ۱۵ (۳۰)، ۱-۲۸.
۲۳. ساقی، علیرضا، ۱۳۹۶ش، *بررسی روند تحقیقات فناوری اطلاعات و تجارت الکترونیک با رویکرد فرا ترکیب تحقیقات انجام گرفته در پژوهشگاه ارتباط و فناوری اطلاعات*. پایان نامه کارشناسی ارشد رشته مدیریت فناوری اطلاعات، دانشکده مدیریت، دانشگاه خوارزمی.
۲۴. سبحانی یامچی، محمد، ۱۳۹۸ش، شاخص‌های نیروی انسانی کارآمد نظام از منظر نهج البلاغه. *فصلنامه پژوهشنامه نهج البلاغه*، ۷ (۲۵)، ۱۸-۱۰۰.
۲۵. سلطان محمدی، حسین و سلطان محمدی، فاطمه، ۱۳۹۱ش، تبیین مؤلفه‌های سیاست اخلاقی امام علی علیه السلام پس از رسیدن به امامت و حکومت. *پژوهشنامه علوی*، ۳ (۱)، ۹۱-۱۱۶.
۲۶. شریفی، عنایت‌الله؛ لطفی قادیکلانی، مهر علی، ۱۳۹۷ش، «سبک تربیتی امام رضاء علیه السلام در تربیت کودکان». *فصلنامه فرهنگ رضوی*. س ۶ (۲۳). صص: ۱۸۱-۲۱۱.
۲۷. شریفیان، رضا، ۱۳۸۱ش، *تربیت سیاسی از منظر امام علی علیه السلام* (پایان نامه کارشناسی ارشد رشته تاریخ و فلسفه تعلیم و تربیت). دانشگاه تربیت معلم تهران.
۲۸. صفی‌لو، صابر، صائینی، محمدحسین و مرادی زنجانی، حسین، ۱۳۹۹ش، آسیب‌شناسی اخلاق سیاسی مدیران در اندیشه و سیره امام علی با تأکید بر نهج البلاغه، *پژوهش‌های نهج البلاغه*، ۱۹ (۶۵)، ۱۱-۳۶.
۲۹. عظیم‌زاده اردبیلی، فائزه و حمیدی‌پور، معصومه، ۱۳۹۳ش، «سازوکارهای حمایتی از تربیت کودک در آموزه‌های دینی با تأکید بر سیره رضوی». *فصلنامه فرهنگ رضوی*. س ۲ (۵). صص: ۱۶۷-۱۴۱.
۳۰. علی‌پور، علی حسین، ۱۳۹۰ش، *بررسی تربیت مدنی از دیدگاه امام علی علیه السلام* (پایان نامه کارشناسی ارشد رشته تاریخ و فلسفه تعلیم و تربیت). دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز.
۳۱. محسنی، علی و جاودانی مقدم، مهدی، ۱۳۹۸ش، بررسی مبانی و الزامات آزادی سیاسی در اندیشه‌ها و سیره امام علی. *پژوهش‌های نهج البلاغه*، ۱۸ (۶۰)، ۳۱-۴۸.
۳۲. محقق، حسین و صحابت انور، سعید، ۱۳۹۶ش، روابط اجتماعی و اخلاق از دیدگاه حضرت

- علی علیه السلام در نهج البلاغه. فصلنامه پژوهشنامه نهج البلاغه، ۵(۱۸)، ۳۱-۱۵.
۳۳. مزینانی، محمدصادق، ۱۳۸۰ش، روش‌های تربیت سیاسی کارگزاران از منظر امیرالمؤمنین علی علیه السلام. مجله حکومت اسلامی، ۶(۱۴)، ۱۱۵-۱۴۶.
۳۴. مسعودیان، پریسا، بهشتی، سعید(۱۳۹۱). بررسی اهداف و اصول و روش‌های تربیت سیاسی بر مبنای نهج البلاغه. پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، ۲۰(۱۷)، ۷-۲۵.
۳۵. نصیری، نسرین، ۱۳۹۲ش، تربیت سیاسی در نهج البلاغه (پایان نامه کارشناسی ارشد رشته اندیشه سیاسی در اسلام). دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز
۳۶. نیکخواه، محمد؛ نصرافهانی، احمدرضا؛ عزیزی، حسین.، ۱۳۹۰ش، «مهارت‌ها و روش‌های آموزش و تدریس در تعالیم پیامبر صلی الله علیه و آله و اهل بیت علیهم السلام». مجموعه مقالات اولین همایش ملی تحول بنیادین در نظام برنامه درسی ایران. صص: ۵۴۳-۵۵۳. مشهد: نشر دانشگاه فردوسی.
۳۷. ورشکی، حمیدرضا، ۱۳۹۲ش، آسیب‌های اخلاقی قدرت سیاسی در نهج البلاغه. فصلنامه پژوهشنامه نهج البلاغه، ۱(۳)، ۱-۱۴.
۳۸. یوسف‌زاده چوسری، محمدرضا و شاه‌مرادی، مرتضی، ۱۳۹۹ش، ارائه مدل برنامه درسی تربیت سیاسی بر اساس ساحت تربیت اجتماعی- سیاسی سند تحول بنیادین آموزش و پرورش برای دانش‌آموزان متوسطه اول. مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی، ۵(۱)، ۱۷۳-۲۰۶.
39. Erwin, E. J., Brotherson, M. J. & Summers, J. A., (2011). Understanding Qualitative Metasynthesis : Issues and Opportunities in Early Childhood Intervention Research. *Journal of Early Intervention*, 33(3), 186-200.